

Janina Małgorzata Halec

Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne

KULTURA W MIĘDZYWOJENNYM LESZNIE 1920–1939

CULTURE DURING INTERWAR PERIOD IN LESZNO 1920–1939

Abstract

The cultural life of Polish Leszno in the interwar period was based on the activities of schools and societies, and was dominated by ventures performed by amateurs. There were concerts, performances by amateur and professional theaters, art exhibitions by professionals and amateurs. There was The People's Public Library Society (Biblioteka Towarzystwa Czytelni Ludowych), schools had their own collections. There was a lively movement of visual artists, who held exhibitions of not only their own works. Several choirs were active, including those in schools. Military orchestras were popular, giving concerts in the open air, accompanying other performers. Several writers published their works in the press, and poetry volumes were published. Teachers, doctors and lawyers were those who were especially involved in the organization of cultural life.

Słowa kluczowe: Leszno, międzywojnie, kultura, szkoły, chóry, biblioteki, Bronisław Świdorski

Keywords: Leszno in the interwar period, schools, choirs, libraries, Bronisław Świdorski

Po wejściu w życie decyzji traktatu wersalskiego mogło się po 17 stycznia 1920 roku swobodnie rozwijać życie kulturalne mieszkańców Leszna, teraz w zdecydowanej większości Polaków, czemu przede wszystkim poświęcony jest niniejszy tekst¹. Było wśród nich wielu przybyszów zajmujących miejsce

¹ Artykuł ma charakter swoistej rekapitulacji i podsumowania badań dotyczących kultury w międzywojennym Lesznie. Zagadnienie to było podejmowane dotychczas już m.in. w publikacjach: B. Wysocka, *Leszno jako ośrodek kulturalny w latach 1920–1939*, „Rocznik Leszczyński”, 1987, t. 8, s. 91–121; M. Komolka, S. Sierpowski, *Leszno. Zarys dziejów*, Poznań 1987; ciż, *Ludność i warunki jej życia. Edukacja i życie kulturalne*, [w:] *Historia Leszna*, red. J. Topolski, Leszno 1997, s. 237–269; B. Ratajewska, *Stowarzyszenia i organizacje społeczne*, [w:] *Leszno w dwudziestolecie międzywojennym. W 100. rocznicę powrotu Leszna do Macierzy*, red. M. Urbaniak, Leszno 2020, s. 89–94.

najlicniejszych dotychczas Niemców, osiadali w kresowym wówczas Lesznie zarówno reemigranci, jak i obywatele z innych stron Poznańskiego, przybywali nauczyciele z Małopolski. Powojenna wymiana ludności Leszna miała duże znaczenie dla kultury miasta, którego mieszkańcy reprezentowali różne tradycje i oczekiwania czy doświadczenia wyniesione z życia pod zaborami i na ziemiach innych krajów. Kultura wspierała integrację ludności, umacniała tożsamość narodową, uczucia patriotyczne i język polski, dawała też pożądaną rozrywkę. Życie kulturalne mieszkańców Leszna wyrażało się najczęściej poprzez ich aktywność w różnego rodzaju towarzystwach, udział w licznych wydarzeniach, działalność twórczą wreszcie.

Zarówno niedawno odzyskana niepodległość, położenie niedużego Leszna na krańcu południowo-zachodnim ówczesnego województwa poznańskiego, blisko granicy z Rzeszą, odgrywały też rolę w treściach działań szkół i organizacji społecznych, jak i miały wpływ na treści i formy podejmowane przez artystów, przede wszystkim twórców literatury, poetów.

Szkoły, których już na początku omawianego dwudziestolecia było kilkanaście, pełniły znaczącą rolę w życiu kulturalnym miasta i budowaniu jego roli ośrodka, również kulturalnego, dla mieszkańców Leszna a także powiatu, skąd również rekrutowali się uczniowie. Były tu katolickie powszechne szkoły męska i żeńska, szkoły ćwiczeń przy seminariach nauczycielskich, o wieloletniej tradycji Państwowe Gimnazjum Męskie, Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie, Państwowe Seminarium Nauczycielskie Żeńskie (później od 1937 roku Państwowe Liceum Pedagogiczne), Miejskie Gimnazjum Żeńskie im. Marii Konopnickiej, Państwowa Szkoła Przemysłowo-Handlowa, Szkoła

1. Chór Kościelny dzieci w Lesznie w 1922 roku. Pośrodku Walenty Żurowski

Źródło: Zbiory Elżbiety Mizgalskiej

2. Orkiestra Seminarium Męskiego w 1929 roku

Źródło: Zbiory autorki

Rolnicza Wielkopolskiej Izby Rolniczej, Prywatne Humanistyczne Gimnazjum Niemieckie im. Imannuela Kanta². Po reformie szkolnictwa w Polsce roku 1933 w Lesznie było pięć gimnazjów, trzy licea, trzy państwowe szkoły zawodowe, dwie szkoły dokształcające i sześć podstawowych.

Uczniowie szkół leszczyńskich byli liczącymi się odbiorcami a często wykonawcami indywidualnymi i uczestnikami występujących przed dorosłymi zespołów. Nauczyciele przygotowywali z nimi przedstawienia teatralne, koncerty chórów, zespołów muzycznych i śpiewaczych, wystawy, wieczory rocznicowe i patriotyczne nie tylko dla publiczności szkolnej, ale też dla dorosłych mieszkańców. W trzech tylko szkołach, gimnazjum męskim oraz seminariach męskim i żeńskim, zorganizowanych zostało w pierwszych latach niepodległości (1920–1928) łącznie kilkadziesiąt imprez dla szerszej publiczności³.

Szkoły miały biblioteki z różnymi zbiorami, spośród których największy i najciekawszy był zbiór biblioteki dla nauczycieli i uczniów gimnazjum męskiego, bezpośrednio po odzyskaniu niepodległości niemal w całości niemiecki, podobnie jak w obu seminariach nauczycielskich. Szkolne księgozbiory z biegiem lat zaspokajały podstawowe zapotrzebowanie na książkę, natomiast możliwości szerszego wyboru dawała mieszkańcom biblioteka Towarzystwa

² B. Świdorski, *Ilustrowany opis Leszna i ziemi leszczyńskiej*, Leszno 1928, s. 245–260; M. Komolka, *Szkolnictwo i oświata w Lesznie w pierwszych latach II Rzeczypospolitej (1920–1923)*, „Rocznik Leszczyński”, 1980, t. 4, s. 309–319; teŹe: *Miejskie Gimnazjum i Liceum Źeńskie im. Marii Konopnickiej w Lesznie 1920–1950*, „Rocznik Leszczyński”, 2012, t. 12, s. 119–170; teŹe: *Państwowe Seminarium Nauczycielskie w Lesznie w latach 1920–1936*, „Rocznik Leszczyński”, 2014, t. 14, s. 53–77.

³ B. Wysocka, *Leszno jako ośrodek kulturalny w latach 1920–1939*, „Rocznik Leszczyński”, 1987, t. 8, s. 95–96.

Czytelnia Ludowych, która od kilkudziesięciu już lat pełniła funkcję ogólnie dostępnej biblioteki publicznej. Jej zbiór, rozbudowywany przez cały czas, pod koniec międzywojnia liczył ponad 3200 woluminów. Biblioteka ta miała swą centralę w Poznaniu i stamtąd otrzymywała sugestie dotyczące zbioru, także te wynikające z cenzury ideologicznej i obyczajowej. Biblioteka TCL prowadziła akcje oświatowe, organizowała wykłady i wystawy książek również poza swymi lokalami. Pierwsza duża ekspozycja książki polskiej urządzona została wspólnymi siłami Towarzystwa, szkół, leszczyńskiej księgarni Chmarów, drukarni i mieszkańców miasta, a towarzyszyła jej wystawa prac miejscowych artystów plastyków⁴. W latach trzydziestych działała utworzona przez Inspektorat Oświaty centrala bibliotek ruchomych z 12 kompletami (ponad 1200 tomów) książek docierających do wsi na terenie jego działania⁵. Dostępna była Biblioteka Pedagogiczna Obwodu Szkolnego Leszczyńskiego oraz wypożyczalnia przy jednej z księgarni, których były w mieście cztery. Księgarnie pełniły też funkcje nakładcze. Wojsko stacjonujące w Lesznie miało swoje biblioteki udostępniające zbiory żołnierzom, oficerom i ich rodzinom.

Niewielkie zbiory książek miały towarzystwa, których w Lesznie już w latach dwudziestych działało bardzo dużo, zarówno powstałych jeszcze pod zaborem, jak i nowych. Pod koniec lat trzydziestych XX wieku było ich około 100⁶. Wiele z nich miało w swych statutach zapisaną i prowadziło programową działalność kulturalną, podobnie jak Towarzystwo Czytelni Ludowych, Towarzystwo Miłośników Sceny, koła śpiewu im. Fryderyka Chopina i im. Bolesława Dembińskiego, leszczyński okręg Wielkopolskiego Związku Śpiewaczego, Leszczyńskie Towarzystwo Krzewienia Nauki i Sztuki, mające zadanie koordynowania działalności kulturalnej, czy Grupa Artystów Malarzy, także Koło Studentów – późniejsze Koło Lesznian, czy Towarzystwo Miłośników Muzyki. Wśród towarzystw wyróżniały się najdłużej istniejące w mieście: Towarzystwo Przemysłowo-Rzemieślnicze – od czasów zaborów inicjator wielu przedsięwzięć także kulturalnych, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, a także Towarzystwo Czytelni Ludowych. Aktywne były stowarzyszenia katolickie, wśród nich młodzieżowe i kobiece, między innymi Stowarzyszenie Pań im. św. Wincentego a Paulo, czy Towarzystwo św. Anny. Różna była aktywność leszczyńskich towarzystw, których działalność była jednak tym ważniejsza, że

⁴ Z. Smoluchowski, *Wystawy w dawnym Lesznie*, „Przyjaciół Ludu”, 1996, z. 3–4, s. 21; M. Komolka, *Działalność zawodowa i społeczna nauczycieli miasta Leszna w pierwszych latach II Rzeczypospolitej*, [w:] *Odzyskana niepodległość (aspekty ogólne i regionalne)*, red. S. Sierpowski, Leszno 1979, s. 59.

⁵ A. Walczak, *Kronika*, „Ziemia Leszczyńska”, 1937, z. 1, s. 80.

⁶ Jak podaje B. Świdorski w *Ilustrowanym opisie Leszna...* (s. 181–184) w roku 1928 było ich 70. *Książka adresowa miasta Leszna*, Leszno 1934 wymienia 66. W roku 1938 notowano niemal 100 towarzystw o różnym charakterze. B. Wysocka, *Leszno jako ośrodek...*, s. 100.

3. Koło śpiewu „Demiński” zespół taneczny. Rok 1920

Źródło: Zbiory Alicji Marcinkowskiej

w mieście nie było instytucji kultury samorządowej czy państwowej, a w radzie miejskiej nie było oddzielnej komisji kultury; niewielkie też były, z miasta czy powiatu, subwencje na kulturę⁷.

Bardzo duży wpływ na rozwój kultury artystycznej i na ofertę kulturalną miasta mieli nauczyciele szkół średnich, a wśród nich przede wszystkim Bolesław Karpiński – poeta o dużym dorobku twórczym i translatorskim, reżyser teatralny i autor artykułów o kulturze miasta, Julian Szpunar – muzyk i literat, Nicefor Perzyński – organizator kursów zaangażowany też w ruch muzycznym podobnie jak muzyk – dyrygent Roman Lubierski, ponadto Wilhelm Ballarin, artysta malarz. Wymienić wypada Antoniego Maternę i Pelagię Dźwikowską, dyrygentów chórów szkolnych w seminariach męskim i żeńskim.

Nauczyciele byli inicjatorami i głównymi organizatorami pojedynczych i cyklicznych wykładów popularnych, otwartych i kierowanych do określonych odbiorców, np. urzędników, kolejarzy, wojskowych i ich rodzin, realizujących ideę demokratyzacji dzięki szerokiej dostępności. Pierwsze odbyły się już wiosną 1921 roku, kiedy cykl o Stanisławie Wyspiańskim zrealizował prof. Bolesław Karpiński. Wkrótce „Powszechne Wykłady Uniwersyteckie” zaczęło urządzać Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych. Pozyskiwało oprócz miejscowych profesorów szkolnych, uniwersyteckich profesorów z Poznania i dalszych stron, przybywali na ich zaproszenie autorzy poczytnych książek. Towarzystwo Uniwersytetów Robotniczych (1925–1928), a potem Narodowy Uniwersytet Robotniczy, którego rektorem był Nicefor Perzyński (1927–1930), organizowały wykłady i prelekcje, podczas których podejmowane były zagadnienia języka i literatury, kultury ojczystej. Urządzane były wieczornice

⁷ B. Ratajewska, *Stowarzyszenia i organizacje...*, s. 89–94.

muzyczno-wokalne, spotkania autorskie miejscowych twórców, a również obchody rocznic związanych ze znaczącymi w historii postaciami oraz ważnymi dla Polaków wydarzeniami⁸.

Rangę miastu i okolicy, także w życiu kulturalnym, nadawało wojsko, stacjonowały tu bowiem 55. Pułk Piechoty i 17. Pułk Ułanów Wielkopolskich im. Króla Bolesława Chrobrego, które skupiały łącznie około 2000 żołnierzy, funkcjonowała Komenda Garnizonu. Oprócz wykładów, odczytów, miały miejsce w świetlicach wojskowych okolicznościowe uroczystości rocznicowe i patriotyczne, przedstawienia dla kadry i żołnierzy, wieczory muzyczno-wokalne, a także koncerty dla wojskowych i ich rodzin⁹.

4. Orkiestra 55. pp z kapelmistrzem Aleksandrem Olszewskim. Rok 1930

Źródło: Zbiory Ireny Radziszewskiej

Oba pułki miały swoje orkiestry, które występowały z koncertami, a szczególnie widowiskowe były ich plenerowe występy na rynku staromiejskim, w parku na placu Tadeusza Kościuszki i przy strzelnicy Bractwa Kurkowego, w lubianych miejscach częstych spotkań mieszkańców, m.in. w restauracjach – „Esplanadzie”, czy „Grodach Leszczyńskich”. Założycielem i kapelmistrzem orkiestry 55. Pułku Piechoty (do roku 1938) był por. Aleksander Olszewski, po nim orkiestrę prowadził por. Jan Klonowski. Kapelmistrzem orkiestry 17. Pułku Ułanów był por. Marian Dzidek (do 1938 roku), następnie sierż. Jan Piątkowski. Orkiestry towarzyszyły miejscowym chórom i solistom, także szkolnym, podczas ich uroczystości¹⁰.

⁸ B. Wysocka, *Leszno jako ośrodek...*, s. 96.

⁹ Tamże, s. 97.

¹⁰ O obu orkiestrach Z. Smoluchowski zamieścił materiały w swej *Kronice amatorskiego ruchu artystycznego w Leszczyńskim 1900–1970*, Leszno [1971], cz. III, s. 285–301.

Zespół wyłoniony z orkiestry 55. Pułku Piechoty dawał koncerty symfoniczne, a jako soliści występowali artyści z Poznania i Leszna, wśród nich nauczyciele leszczyńskich szkół: Julian Szpunar, Antoni Materna, Irena Perzyńska, a także dr medycyny Józef Lewandowski. Kilkakrotnie orkiestra pod dykcją por. Olszewskiego organizowała festiwale muzyki polskiej, m.in. w latach 1928, 1931 i 1936 – wówczas z udziałem znanego kompozytora, Feliksa Nowowiejskiego. Występowała też z utworami polskich kompozytorów w okolicznych miastach powiatowych pogranicza. W pułku piechoty istniała sekcja kulturalno-oświatowa, która przygotowywała różne imprezy, często z udziałem uczniów leszczyńskich szkół nie tylko dla wojskowych, ale dla publiczności z miasta również¹¹.

Dość długą tradycję, nawet sięgającą początków wieku, miał w Lesznie teatr amatorski, a właściwie – przedstawienia amatorskie. Teatry zawodowe natomiast zaistniały na stałe w Lesznie w roku 1923 i działały do roku 1927. Były to Teatr Ziem Zjednoczonych i następnie Teatr Popularny, które wystawiły około 70 sztuk podczas wielu przedstawień¹². Publiczność miała możliwość zapoznania się z utworami poważnymi, komediami, operetkami i wodewilami, z twórczością autorów polskich współczesnych i dawniejszych oraz autorów zagranicznych¹³. Były wśród nich: *Ponad śnieg* Stefana Żeromskiego, *Sublokator* Adama Grzymały-Siedleckiego, *Burmistrz ze Stylmodu* Maurycego Maeterlincka, *Warszawianka* i *Sędziowie* Stanisława Wyspiańskiego, *Zemsta* i *Godzienitości* Aleksandra Fredry, *Grube ryby* i *Radcy pana radcy* Michała Bałuckiego, *Upiory* Henryka Ibsena, *Mężczyzna* i *Ich czworo* Gabrieli Zapolskiej, *Majster i czeladnik* Józefa Korzeniowskiego, *Dla szczęścia* Stanisława Przybyszewskiego, *Halka* Stanisława Moniuszki, *Julka* Bolesława Karpińskiego.

W kolejnych latach spektakle teatru zawodowego odbywały się dzięki przyjazdom teatrów dramatycznych i operowych z Poznania (Teatr Nowy i Polski), Grudziądza, Warszawy, Wilna („Reduta”) i innych miast oraz z Niemiec¹⁴.

Tradycje teatru amatorskiego kontynuowane były w dwudziestoleciu międzywojennym. W latach dwudziestych przed publicznością występowali często uczniowie Gimnazjum im. Komeńskiego w sztukach najczęściej reżyserowanych przez Bolesława Karpińskiego. Wielkim sukcesem był ich występ w Poznaniu podczas Powszechnej Wystawy Krajowej w roku 1929 ze sztuką *Bracia* Terencjusza, w tłumaczeniu i reżyserii Karpińskiego. Sztuki teatralne wystawiały oba seminaria – żeńskie i męskie lub połączone zespoły szkolne¹⁵.

¹¹ Tamże.

¹² *Kalendarium miasta Leszna*, red. A. Piwoń, Leszno 1997, s. 86.

¹³ B. Karpiński, *Rozwój kulturalno-oświatowy m. Leszna od 1920–1930 roku*, [w:] *Dziesięciolecie Leszna 17 I 1920–17 I 1930*, Leszno 1930, s. 16.

¹⁴ Tamże, s. 16.

¹⁵ Z. Smoluchowski, *Teatry szkolne w Lesznie w latach 1920–1976*, „Rocznik Leszczyński”, 1977, t. 1, s. 173–195.

5. Przedstawienie w wykonaniu uczennic seminarium żeńskiego. Rok 1930

Źródło: Zbiory Alicji Marcinkowskiej

6. Przedstawienie Towarzystwa św. Anny. Lata trzydzieste XX wieku

Źródło: Zbiory autorki

Przedstawienia teatralne urządzały w tym czasie własnymi siłami towarzystwa, na przykład śpiewacze, towarzystwo studentów uniwersyteckich z Leszna – „Renesans”, Towarzystwo Wojaków i Powstańców, Towarzystwo Urzędników, Koło Przyjaciół Harcerzy, stowarzyszenia religijne. Ponieważ zespoły teatralne

7. Wspólny występ chórów i orkiestr seminariów nauczycielskich. Lata trzydzieste XX wieku

Źródło: Zbiory Janusza Skrzypczaka

istniały przy wielu towarzystwach i organizacjach, w ciągu roku więc mogło być nawet i kilkadziesiąt przedstawień teatralnych proponowanych publiczności miasta i okolic, a ponadto często urządzone były wieczornice i akademie z okazji przede wszystkim rocznic patriotycznych¹⁶. Tylko w latach 1920–1928 odbyły się w Lesznie 72 polskie przedstawienia amatorskie i 20 niemieckich¹⁷. Były to jednak zazwyczaj przedstawienia na niewysokim poziomie. Spośród wielu spektakli amatorskich wyróżnić warto plenerowe widowisko *Pieśń Świętojańska o Sobótce* Jana Kochanowskiego w wykonaniu uczniów, orkiestry 17. Pułku Ułanów i istniejących w mieście chórów (1929).

Pod koniec okresu międzywojennego zaistniał na krótko amatorski Teatr Ziemi Leszczyńskiej (1937–1939), skupiający kilkunastu bezrobotnych nauczycieli. Szczególnie początkowo był żywotny i dawał kilkanaście przedstawień rocznie¹⁸.

Muzyka i śpiew zajmowały równie ważne miejsce w kulturze Leszna. Od roku 1929 istniała tu Leszczyńska Szkoła Muzyczna, która prowadziła przez cały czas klasę skrzypiec, fortepianu i teorii muzyki, uczyła też gry na innych instrumentach, miała swój chór i orkiestrę, organizowała kilka razy w roku publiczne popisy uczniów. Pod koniec omawianego okresu na krótko zaistniała szkoła muzyka, kompozytora i pedagoga, Arkadego Skrzypczaka. W całym dwudziestoleciu 1920–1939 każdego roku dzieci i młodzież korzystały z lekcji prywatnych kilkorga nauczycieli gry na instrumentach muzycznych.

¹⁶ Np. niedługo po odzyskaniu niepodległości, w roku 1922, w mieście odbyło się osiem przedstawień polskich teatrów objazdowych oraz trzy polskie i dwa niemieckie przedstawienia amatorskie. Skupiły łącznie około 5650 widzów. *Kalendarium...*, s. 85.

¹⁷ Z. Smoluchowski, *Kronika amatorskiego ruchu artystycznego...*, cz. I, s. 19–20.

¹⁸ Tamże, cz. III, s. 323–324; A. Walczak, *Kronika*, s. 78.

8. Chór kościelny „Missa pro pace”, 1938 rok

Źródło: Zbiory Janusza Skrzypczaka

W 1922 roku powstała przy Towarzystwie Kolejowym liczna i często występująca, oprócz wojskowych, kolejowa orkiestra dęta, a jej pierwszym dyrygentem był Edmund Grafka¹⁹. Przez pewien czas orkiestrę w seminarium męskim prowadził dr medycyny Józef Lewandowski, a w gimnazjum klasycznym Roman Lubierski. Odbywały się koncerty przyjezdnych, nieraz znanych instrumentalistów i wokalistów²⁰.

Żywy był w mieście ruch śpiewaczy. Od roku 1911 istniało tu liczne Koło Śpiewacze im. Bolesława Dembińskiego („Dembiński”), wystawiające z powodzeniem również sztuki teatralne²¹. W roku 1920 powstało bardzo aktywne Koło Śpiewu Kolejarzy Polskich im. Tadeusza Kościuszki, później przemianowane na im. Fryderyka Chopina („Chopin”). Przez cały czas istniał chór kościelny przy leszczyńskim kościele parafialnym pw. św. Mikołaja, a w 1937 roku powstał na krótko męski chór im. Feliksa Nowowiejskiego. Oba chóry wykonywały też bardzo ambitny repertuar, np. „Chopin” w roku 1937 wykonał z towarzyszeniem orkiestry symfonicznej 55. Pułku Piechoty pod wspólną batutą Zygmunta Maćkowiaka i solistów operowych z Poznania oratorium Henryka Opieńskiego *Syn marnotrawny*, „Dembiński” natomiast pod dyrekcją

¹⁹ *Kalendarium...*, s. 84.

²⁰ B. Karpiński, *Rozwój kulturalno-oświatowy...*, s. 17.

²¹ *Kalendarium...*, s. 70.

Ludwika Szymańskiego w roku 1939 wystąpił w oratorium Józefa Haydna *Siedem słów Chrystusa na krzyżu*²².

Istniały w Lesznie często występujące publicznie chóry szkolne. W latach dwudziestych w gimnazjum dyrygentem był Roman Lubierski, w seminarium męskim – Antoni Materna, a w żeńskim Pelagia Dźwikowska.

Nauczyciele nie tylko prowadzili chóry, sami też takie tworzyli jako śpiewacy. Jednym z chórów nauczycielskich był, powstały w roku 1930, ambitny 60-osobowy zespół wykonujący trudny repertuar. Dawał występy regularnie podczas uroczystości szkolnych i związkowych, do roku 1932 pod batutą Romana Lubierskiego, następnie – Ludwika Szymańskiego. Istniał do roku 1935. Mniejszy zespół chórалny męski oraz „Chór Rewelersów”, którzy tworzyli bezrobotni nauczyciele, powstały w roku 1936 z inicjatywy Stanisława Poprawskiego. „Rewelersi” występowali w popularnym repertuarze, na balach i imprezach rozrywkowych do roku 1939²³.

W mieście znajdowała się siedziba Okręgu Wielkopolskiego Związku Śpiewaczego, któremu przez wiele lat przewodniczył dr medycyny Tomasz Błażejczyk. W roku 1925 w skład okręgu wchodziło już 15, a w 1936 – 20 kół śpiewaczych, głównie z powiatu leszczyńskiego, skupiających w sumie 1000 członków. W latach 1922–1932 dyrygentem okręgowym był niezwykle zasłużony dla rozwoju śpiewactwa w okręgu, wspomniany już wcześniej Roman Lubierski, po nim – Ludwik Szymański. Okręg organizował w mieście lub w powiecie zjazdy, w których uczestniczyło od kilku do kilkunastu zespołów, gromadząc liczną publiczność różnych zawodów i zainteresowań. Zespoły chórалne dawały koncerty dla publiczności, wystawiały przedstawienia teatralne i operetkowe. Ich lista jest długa²⁴. W 1929 roku 12 kół śpiewaczych z leszczyńskiego okręgu brało udział w znaczącym wydarzeniu nie tylko muzycznym – wszechsłowińskim zjeździe chórów w Poznaniu²⁵.

Niezbyt liczne, ale bardzo aktywne było środowisko plastyków. Pierwsza „Grupa Artystów Malarzy” zorganizowała się w roku 1921, a tworzyli ją utalentowani amatorzy, a także profesjonaliści, do których należeli np. Wilhelm Ballarin, nauczyciel w gimnazjum klasycznym, czy Romuald Bogaczyk, który uprawiał linoryt, drzeworyt, litografię i rysunek, ilustrował książki, modlitewniki i śpiewniki kościelne, wydawane w Lesznie przez Drukarnię i Księgarnię Nakładową swego ojca, Jana Bogaczyka. Już w roku 1921 Grupa ta urządziła wspomnianą wyżej wystawę obrazów zatytułowaną *Sztuka malarska w Lesznie*,

²² J.M. Halec, *Chór „Chopin” w Lesznie 1920–2020*, Leszno 2020, s. 83; zbiory elektroniczne autorki.

²³ Z. Smoluchowski, *Chóry nauczycielskie w Lesznie*, „Informator Kulturalny i Turystyczny Województwa Leszczyńskiego”, 1995, nr 3, s. 11.

²⁴ B. Wysocka, *Leszno jako ośrodek...*, s. 112.

²⁵ T. Błażejczyk, *Rzut oka na rozwój polskiego śpiewactwa chórowego okr. XII Wlkp. Zw. śpiewaczego (powiat leszczyński)*, „Ziemia Leszczyńska”, 1937, z. 2 (9), s. 87–98.

połączoną z ekspozycją książek. Swe prace pokazywali m.in. Wilhelm Ballarin, Mieczysław Lewczenko, Jadwiga Moczyńska oraz Bolesław Karpiński, który był także utalentowanym malarzem²⁶. Środowisko artystów plastyków było aktywne, urządzało wystawy własnych prac w ciągu całego dwudziestolecia. Ogółem mieszkańcy Leszna i okolic mogli skorzystać w omawianym okresie z 20 większych wystaw, nie licząc prac młodzieży szkolnej²⁷. Również duże wystawy znanych polskich twórców odbywały się w mieście co kilka lat.

9. Portret pisarki Jolenty Brzezińskiej, autor Romuald Bogaczyk. Lata trzydzieste XX wieku

Źródło: Zbiory Marcina Brzezińskiego

Na znaczenie miasta jako ośrodka kulturalnego miało też wpływ istnienie tu kin, gromadzących nie tylko publiczność z miasta i coraz częściej wygrywających konkurencję o widzów z przedstawieniami teatrów przyjezdnych, czy amatorskimi miejscowymi. Działały najpierw cztery, a następnie trzy kinematografy: „Palace”, „Apollo”, „Imperial”. W 1937 roku istniały dwa kina stałe – „Palace” i „Hotel Polski”. Repertuar w nich był niezbyt opóźniony w stosunku do większych miast i na dość dobrym poziomie, a powodzeniem cieszyły się szczególnie filmy polskie. Inspektorat szkolny leszczyński dla realizacji

²⁶ Kilka jego prac znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie. K. Taciak, *Karpiński Bolesław Anzelm*, [w:] *Słownik biograficzny Leszna*, red. B. Głowinkowska, A. Konior, Leszno 2004, s. 179–181; B. Karpiński, *Rozwój kulturalno-oświatowy...*, s. 17.

²⁷ Za: Z. Łukowiak, *Plastyka amatorska i profesjonalna w Lesznie*, [w:] *Życie kulturalne Leszna 1945-1985*. Materiały z sesji popularnonaukowej, red. M. Halec, Leszno 1986, s. 42, mps.

oświaty pozaszkolnej uruchomił w latach trzydziestych kino objazdowe, które odwiedzało miejscowości leżące na terenie obwodu szkolnego²⁸.

W mieście istniało kilka drukarni i ukazywała się prasa o różnym charakterze politycznym, w której jednak nie było stałych rubryk kulturalnych. Zamieszczano krótkie artykuły, najczęściej jednak notki, zapowiedzi miejscowych wydarzeń kulturalnych, sporadycznie ocenę środowiska pod względem aktywności kulturalnej. Drukowane były utwory poetyckie, w tym autorów miejscowych, powieści w odcinkach. Oprócz kilku tytułów dzienników wychodziła w latach 1932–1938 „Ziemia Leszczyńska” – pismo regionalne pod redakcją prof. gimnazjalnego Sylwestra Machnikowskiego²⁹.

Możemy też mówić o leszczyńskim środowisku literackim, wśród których najwięcej było uprawiających poezję. Tworzyli je: Bolesław Karpiński, Kazimiera Fiweger-Szpunarowa, Julian Szpunar, Mieczysław Urbanowicz, Aleksander Konrad Handke. Autorami utworów literackich byli też: Bronisław Świdorski oraz redaktorzy „Głosu Leszczyńskiego” – Stanisław Grobliński i Stefan Machalewski. Najbogatszy dorobek literacki miał Bolesław Karpiński, który jeszcze przed wielką wojną debiutował jako autor i tłumacz dramatów klasycznych. Gdy mieszkał w Lesznie, opublikował m.in. bajkę *Czerwony kapurek* i *Zbiór wierszy nowoczesnych*. Jego utwory znalazły się w tomiku zatytułowanym *Poeci ziemi leszczyńskiej*³⁰. Próbowali swego pióra lekarze, wśród nich Bronisław Świdorski, autor opowiadań i popularnego *Ilustrowanego opisu Leszna i ziemi leszczyńskiej*. Miejscowi literaci nie zamykali się w kręgu współobywateli. Stanisław Grobliński i Bolesław Karpiński byli członkami poznańskiego oddziału Związku Zawodowego Literatów Polskich. Julian Szpunar publikował nie tylko w miejscowej prasie, gdzie zamieszczał m.in. recenzje, ale także np. w „Wiciach Wielkopolskich”³¹.

W drukarniach leszczyńskich wydrukowane zostały tomiki poetyckie, m.in. wspomniany już zbiorowy tomik pt. *Poeci ziemi leszczyńskiej*³² zawierający jedenaścioro autorów utwory różne pod względem tematycznym i artystycznym, ukazywały się publikacje o charakterze regionalnym, wśród nich wspomniany wcześniej *Ilustrowany opis Leszna i ziemi leszczyńskiej* Świdorskiego,

²⁸ A. Walczak, *Kronika*, s. 78–79.

²⁹ M. Komolka, S. Sierpowski, *Leszno. Zarys dziejów*, s. 199–200; J. Kuczkowski, *Wydawnictwa i prasa leszczyńska w okresie międzywojennym*, [w:] *Leszczyńskie tradycje wydawnicze. Referaty sesji popularnonaukowej*, Leszno 1976, s. [35–43].

³⁰ *Poeci ziemi leszczyńskiej: fragmenty dorobku*, Leszno 1939.

³¹ „Wici Wielkopolskie” – „Miesięcznik poświęcony sztuce i kulturze” drukował we Wrześni A. Prądyński, który był właścicielem drukarni, a redagował poeta i malarz M. Turwid z Bydgoszczy. Pismo wychodziło w latach 1931–1937. Jak pisze B. Wysocka, tytuł wpisywał się w nurt wielkopolskiego regionalizmu, był „organem dzielnicowych literatów-amatorów”. B. Wysocka, *Kultura literacka Wielkopolski w latach 1919–1939*, Poznań 1990, s. 165.

³² *Poeci ziemi leszczyńskiej...*

10. Przedstawienie Koła Studentów, 1936 rok

Źródło: Zbiory autorki

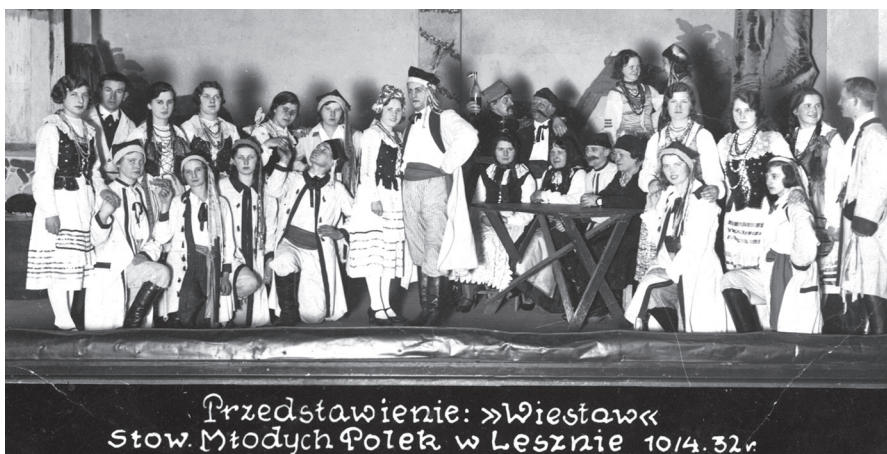
publikacja ciesząca się do dziś zainteresowaniem współczesnych użytkowników badających dzieje Leszna i powiatu leszczyńskiego³³. W miejscowej prasie zamieszczane były utwory leszczyńskich twórców.

W Lesznie i powiecie leszczyńskim mieszkało, także po roku 1921, dość dużo Niemców, mających status mniejszości narodowej. Ludność ta miała swoje szkoły lub klasy z niemieckim językiem nauczania, organizacje polityczne, zawodowe, religijne, działające przy kościołach. Miała też swoje ośrodki wydawnicze oraz czasopisma. Kultura również miała ogromne znaczenie dla tego środowiska. Pełniła przede wszystkim rolę integracyjną, miała wspomagać zachowanie tradycji, odrębności narodowej i utrzymanie łączności ze współczesną kulturą ojczystą Niemców. Działalność kulturalną podejmowało kilka towarzystw. Najczęstszymi formami aktywności kulturalnej Niemców były przedstawienia amatorskie, koncerty, wspólny śpiew i muzykowanie, a także spotkania towarzyskie. Niemcy gościli również zespoły teatralne spoza miasta i powiatu, przyjeżdżali artyści z Berlina³⁴. Ważna rola w środowisku Niemców przypadła książce i czytelnictwu. W Lesznie istniała, oprócz szkolnych, publiczna biblioteka niemiecka, założona w roku 1900, która zgromadziła zbiór książek liczący około 2500 woluminów³⁵.

³³ B. Świdorski, *Ilustrowany opis Leszna i ziemi leszczyńskiej*, Leszno 1928.

³⁴ W roku 1919 w Lesznie miało miejsce 17 przedstawień niemieckiego zawodowego teatru objazdowego i sześć przedstawień teatru amatorskiego. *Kalendarium...*, s. 76.

³⁵ Jak pisze A. Piwoń niemiecka biblioteka publiczna z czytelnią miała długą tradycję. W roku 1912 jej zbiór liczył 370 książek, dysponowała prasą codzienną (18 tytułów) i czasopismami (32 tytuły), a czynna była w dni powszednie (w godz. od 17.30 do 21.30) i w dni świąteczne oraz niedziele (19.30–21.30). *Kalendarium...*, s. 7, 74–75.

11. Przedstawienie *Wiesław* w wykonaniu Stowarzyszenia Młodych Polek. Leszno, 10 kwietnia 1932 roku

Źródło: Zbiory Archiwum Państwowego w Lesznie

Nieliczne środowisko Żydów nie przejawiało w mieście żywszej działalności kulturalnej. W roku 1934 zostało zarejestrowane Stowarzyszenie Kulturalne dla Krzewienia Historii i Literatury Żydowskiej, które liczyło wówczas 28 członków, dwa lata później było ich o trzech mniej. Prezesem był dr Simon Scherbel³⁶.

O tym, że Leszno było ośrodkiem kulturalnym nie tylko dla własnych mieszkańców decydowało istnienie tu kilku szkół ponadpodstawowych, wyposażonych w biblioteki, wpływających na ilość i różnorodność imprez kulturalnych i oświatowych, księgarni, także pełniących rolę wydawnictw (księgarnia Adama Krajewicza), bibliotek publicznych, kin, zaplecza technicznego w postaci drukarni, czasopism, z których korzystały okolice a nawet dalsze tereny. Także to, że miasto było siedzibą urzędów, instytucji i organizacji o szerszym zakresie działania. Organizowały one wydarzenia o różnym charakterze, skupiające uczestników nie tylko z Leszna. Tutaj odbywały się szkolenia i konferencje. Leszno było centrum Obwodu Szkolnego Leszczyńskiego, który tworzyły powiaty: leszczyński, gostyński, kościański oraz rawicki. Wynikały z tego faktu pewne zobowiązania wobec nich realizowane w mieście, np. konferencje, ognisko muzyczne do nauki śpiewu w szkołach powszechnych obwodu. W 1936 roku odbyła się w mieście konferencja poświęcona oświacie pozaszkolnej w regionie, którą zorganizował inspektor szkolny. W tym samym roku miał miejsce zjazd byłych uczennic seminarium żeńskiego z programem artystycznym. W grudniu 1936 roku odbywał się w mieście, urządzony przez Akcję Katolicką, zjazd

³⁶ APL, Starostwo Powiatowe. Stowarzyszenia i związki uprawiające działalność kulturalną i społeczną, sygn. 209, s. 1.

inteligencji z bogatym programem prelekcji. Imprez gromadzących uczestników nie tylko z Leszna i powiatu odbyło się w mieście kilka³⁷.

Wszystko to decydowało o tym, że Leszno w dwudziestolecu międzywojennym było nie tylko ośrodkiem administracyjnym ale też dość silnym ośrodkiem kulturalnym, z bogatą i urozmaiconą, na różnych poziomach artystycznych, ofertą dla leszczynian i mieszkańców powiatu leszczyńskiego. O Lesznie jako ośrodku kulturalnym w największym stopniu decydowało środowisko inteligentkie. Uczestnikami wydarzeń kulturalnych dla dorosłych była głównie stanowiąca mniejszość wśród obywateli inteligencja – ludzie wolnych zawodów, lekarze, nauczyciele oraz urzędnicy stanowiący ich największą grupę. Do najaktywniejszych na różnych polach leszczynian należeli: Bronisław Świderski, dr medycyny, regionalista; Tomasz Błażejczyk, kompozytor i działacz amatorskiego ruchu śpiewaczego; Teofil Jórğa, prezes koła śpiewu „Demiński”; Stanisław Polewski, reżyser sztuk teatralnych; Kazimiera Fiweger-Szpunarowa, poetka i autorka prozy; również prawnicy – Adam Ruszczyński i Stanisław Piwoński oraz kupcy – wśród nich bracia Jan i Józef Górecy. Trzeba też jednak zwrócić uwagę na fakt żywej zbiorowej działalności kulturalnej np. w środowisku zawodowym kolejarzy i ich rodzin, czy wojskowych. Jednocześnie znaczna część mieszkańców Leszna nie miała potrzeb kulturalnych z powodu niskiego wykształcenia lub ich nie realizowała z powodu niedużych lub braku dochodów³⁸. Zaznaczyć trzeba, że w mieście w latach trzydziestych było bardzo dużo bezrobotnych, również nauczycieli³⁹. Trudno byłoby więc uznać, że wszystkie inicjatywy organizatorów, kulturalne czy oświatowe, znajdowały liczną publiczność.

Mieszkańcy zaangażowani w różne formy działalności kulturalnej, zarówno artystycznej, jak i masowej, popularnej, mieli poczucie tego, że Leszno jest znaczącym w tej części Wielkopolski ośrodkiem kulturalnym. Wynikało ono zarówno ze świadomości kilkunastowiecznej tradycji miasta ze znaczącą szkołą, skupiającą wokół wybitne nawet osobowości z różnych dziedzin wiedzy, które swymi dokonaniem roślawiały też miasto, jak i z jego bogatej terażniejszości oświatowej i kulturowej, dwukrotnie prezentowanej na rzemieślniczo-przemysłowych i rolniczych wystawach miejskich.

³⁷ A. Walczak, *Kronika*, s. 76–81.

³⁸ Np. w roku 1937 wśród ludności ponad 20-tysięcznego miasta (licząc z rodzinami) było: 786 urzędników państwowych, 142 urzędników samorządowych, prywatnie zatrudnionych – 87. Wśród pozostałych należących do inteligencji (bez rodzin) lekarzy było 15, dentystów – 5, lekarzy weterynarii – 4, aptekarzy – 4, adwokatów – 7, notariuszy – 2, budowniczych – 6, księży – 11, nauczycieli szkół powszechnych – 49. W roku 1937 żyło w Lesznie 4000 robotników i wyrobników, bezrobotnych w sumie było wtedy ponad 900. Za: B. Wysocka, *Leszno jako ośrodek...*, s. 91–121.

³⁹ W roku 1932 zarejestrowanych było 864, w roku 1933 – 1044 osoby. Za: M. Komolka, S. Sierpowski, *Ludność i jej struktura. Polonizacja miasta – warunki bytowe*, [w:] *Historia Leszna*, s. 242–243.